

Відгук отримано
23.10.2021р.
Голова спеціалізованої
вченої ради ДФ 64.051.032
Костриков С.В.

Голові спеціалізованої
вченої ради ДФ 64.051.032
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4

ВІДГУК

опонента, доктора географічних наук, професора,
завідувача сектору територіальної організації суспільства
Інституту географії Національної академії наук України
Підгрушного Григорія Петровича

на дисертаційну роботу
аспірантки кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства
факультету геології, географії, рекреації і туризму
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Суптело Ольги Сергіївни
на тему: «Постіндустріальні трансформації міста Харкова:
суспільно-географічні аспекти»,
що подана на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 103 – Науки про Землю з галузі знань 10 – Природничі науки

Актуальність обраної теми дослідження

Міста на всіх етапах розвитку соціуму виступали епіцентрами трансформаційних процесів, саме в міських просторах зароджуються нові соціально-культурні та політико-економічні тренди розвитку суспільства і територій. Процеси глобалізації та інформатизації значно мірою стимулюють суспільство до становлення та впровадження постіндустріальних засад розвитку. Головним чином це відображається саме в містах, що є «центрами зростання» для території будь-якої країни. При цьому міста як системи також трансформуються на всіх своїх рівнях функціонування. Важливим є встановлення характеру та вектору даних трансформацій. Дослідження таких складних об'єктів як міста, вимагає застосування сукупності підходів та методів багатьох наук. Тому виникає необхідність проведення комплексного вивчення сукупності факторів впливу на інтенсивність та напрям постіндустріальних трансформацій міста, прояву і основних характеристик постіндустріальних трансформацій на всіх рівнях функціонування суспільства, визначення їхніх проблем та перспектив подальшого впровадження. Саме ці аспекти розкриті у дисертаційній роботі Суптело О. С. та підтверджують актуальність обраної теми дослідження.

Обрана тема цілком відповідає проблематиці дисертацій з галузі знань 10 – Природничі науки та спеціальності 103 – Науки про Землю.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Детальний аналіз дисертаційної роботи Суптело О. С. свідчить про те, що дисертанткою належним чином сформульовані об'єктно-предметне поле дослідження, мета і наукові завдання, досягнення та виконання яких дозволили розкрити основний зміст представленої теми.

Належна обґрунтованість та достовірність отриманих результатів, висновків і пропозицій забезпечена широкою джерельною базою – у відповідному списку з 243 позицій та опрацюванням значної кількості емпіричних матеріалів. Використання різноманітних наукових методів та підходів на всіх етапах дослідження дало змогу дисертантці в повній мірі розкрити поставлені у роботі завдання та визначило цінність комплексного суспільно-географічного дослідження.

Варто зауважити, що дисертаційне дослідження виконане на високому рівні, що дозволило дисертантці отримати нові результати, важливі для вивчення постіндустріальних трансформацій міста. Так, дисертанткою були вирішені основні завдання: розкрито теоретико-методологічні засади суспільно-географічного дослідження постіндустріальних трансформацій міст; виявлено передумови та фактори постіндустріальних трансформацій міста Харкова і вдосконалено періодизацію етапів його розвитку; проаналізовано соціально-економічні, демографічні, просторово-функціональні трансформації міста Харкова в період постіндустріального переходу; встановлено та обґрунтовано фактори, що впливають на постіндустріальні трансформації міста Харкова; досліджено ставлення населення до тенденцій перетворення міського простору, перцепційне бачення території міста та його окремих дестинацій, а також готовність резидентів міста до залучення у формування та реалізацію міської політики; виконано моделювання траєкторії розвитку міста Харкова, визначено проблеми та обґрунтовано перспективи постіндустріальних трансформацій Харкова та його подальшого розвитку.

Викладені у вступі та трьох розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому та окремих її аспектів зокрема, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, недостатньо дослідженими з позицій географічної науки, перспективні для подальших досліджень, що загалом підкреслює актуальність та своєчасність виконаного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами

Дисертаційне дослідження Суптело О. С. «Постіндустріальні трансформації міста Харкова: суспільно-географічні аспекти» пов'язана з тематикою науково-дослідної роботи кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна:

«Суспільно-географічні особливості стійкого регіонального розвитку (на прикладі Харківської області)» (2015–2017 рр., ДР № 0115U000504), «Територіальне планування Харкова та Харківського регіону на основі демографічного потенціалу: теоретико-методична розробка» (2016–2017 рр., ДР № 0116U000964), «Великий Харків: обґрунтування та теоретико-методологічна основа дослідження сучасних процесів агломерування» (2021 р., ДР № 0121U113116), а також з міжнародним міждисциплінарним дослідницьким проєктом «Ukrainian geopolitical fault-line cities: urban identities, geopolitics and urban policy» («Українські міста на лінії геополітичного розлому») спільно з університетом Осло (Норвегія), зокрема тем «Soviet legacies in the southeastern Ukrainian urban social landscape, with a focus on housing» («Радянська спадщина в південно-східному українському міському соціальному ландшафті з акцентом на житло») та «Urban identities, identity politics and social cohesion during/after the ongoing Donbas war» («Міська ідентичність, політика ідентичності та соціальна згуртованість під час та після війни на Донбасі»).

Наукова новизна положень, висновків та результатів, одержаних у дисертації

Наукова новизна отриманих результатів полягає головним чином в комплексності та багатовекторності суспільно-географічного дослідження постіндустріальних трансформацій міста Харкова, що проведено вперше.

Вперше з позицій суспільної географії у дисертаційній роботі Суптелю О. С. встановлено та обґрунтовано фактори постіндустріальних трансформацій міста Харкова та виявлено силу їхнього впливу в окремі періоди; виконано моделювання траєкторії розвитку міста Харкова із визначенням і обґрунтуванням точок біфуркації за досліджуваний період; досліджено ставлення населення до тенденцій перетворення міського простору, перцепційне бачення території міста та окремих дестинацій, готовність до партисепативного управління містом Харковом;

Дисертанткою удосконалено поняттєво-термінологічний апарат дослідження постіндустріальних трансформацій міста за рахунок авторського визначення поняття «постіндустріальний розвиток міста»; періодизацію розвитку та функціонування міста Харкова; встановлено основні етапи постіндустріального переходу; методику суспільно-географічного дослідження постіндустріальних трансформацій міста Харкова, зокрема за рахунок мультидисциплінарного підходу при застосуванні суспільно-географічних, математико-статистичних, соціологічних методів, просторового та морфологічного аналізу.

Отримали подальший розвиток суспільно-географічне дослідження просторово-часових особливостей функціонування, розвитку та трансформувannya міста Харкова, його населення та міського середовища;

виявлення проблем, визначення перспектив постіндустріальних трансформацій міста Харкова.

Таким чином, ступінь наукової новизни проведеного дослідження, сформульованих у ньому положень, висновків та рекомендацій відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Стиль викладання дисертації, відповідність її тексту встановленим вимогам

Дисертаційна робота за структурою, змістом, обсягом та оформленням відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, що висуваються до написання дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальності 103 – Науки про Землю. Виклад матеріалу дисертаційної роботи досить логічний, міркування аргументовані, висновки переконливі, мова дисертаційної роботи грамотна і термінологічно точна.

Дисертаційна робота Суптелю О. С. містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані у дисертаційному дослідженні ідеї та положення інших науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора. Отже, робота повною мірою відповідає вимогам академічної доброчесності і не містить академічного плагіату.

Практичне значення отриманих результатів

Отримані результати дисертаційного дослідження апробовані, визнані корисними та рекомендовані до подальшого впровадження Чкаловською об'єднаною територіальною громадою Харківської області при укладанні Плану соціально-економічного розвитку; Громадською спілкою «Слобожанські стратегії» при підготовці розділів проекту Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 рр. та при розробці партисипативних стратегій розвитку об'єднаних територіальних громад Харківської області та підготовці їх економічних паспортів; Департаментом містобудування та архітектури Харківської міської ради при визначенні та оптимізації тенденцій розвитку та трансформування міського простору Харкова.

Окремі положення дисертаційної роботи рекомендовані до використання при розробці навчально-методичного забезпечення та викладання дисциплін «Історія урбанізації та основи геоурбаністики», «Географія світових урбосистем», «Географія розселення населення», «Геоурбаністика», «Практикум з проблем регіонального розвитку» у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна.

Оцінка змісту дисертації

Дисертаційне дослідження Суптелю О. С. «Постіндустріальні трансформації міста Харкова: суспільно-географічні аспекти» є комплексною, цілісною,

завершеною, самостійно виконаною науковою працею, містить теоретично обґрунтовані нові наукові результати, які розв'язують важливі та актуальні питання постіндустріальних трансформацій міст.

Дисертаційна робота представлена у вигляді рукопису, який виконано відповідно до нормативних вимог, що встановлені для оформлення результатів наукових досліджень дисертаційного рівня; робота написана державною мовою. Тема дисертації та її зміст відповідають галузі знань та спеціальності, за якою робота подана до захисту.

Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (243 найменувань) та додатків.

У першому розділі «Теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження постіндустріальних трансформацій міст» проведено аналіз поняттєво-термінологічного апарату дослідження (с. 28-47), за результатами опрацьованих джерел виконано аналіз наукових концепцій та доробок за темою зарубіжних та вітчизняних вчених (с. 47-53), розкрито та обґрунтовано суть постіндустріальних трансформацій міста в контексті суспільно-географічних досліджень (с. 58-74), обґрунтовано вибір та використання методів дослідження, представлено його алгоритм (с. 74-89).

Другий розділ «Просторово-часові особливості функціонування та розвитку міста Харків у постіндустріальний період» присвячений аналізу передумов становлення міста Харкова як постіндустріального (с. 91-120), обговорюється аналіз соціально-економічних особливостей розвитку та функціонування міста Харкова (с. 120-142), проаналізовано трансформації його функціонально-просторового зонування Харкова (с. 142-159).

У третьому розділі «Постіндустріальні трансформації міських просторів Харкова» встановлені та проаналізовані постіндустріальні зміни міського простору Харкова (с. 161-181), зокрема з позиції іміджу території (с. 184-191), проаналізовано результати соціологічного дослідження щодо перцепційного сприйняття резидентами міста міських просторів, їх ставлення до умов проживання в місті та його комфортності, міської ідентичності, визначення основних проблем розвитку та обґрунтування перспективних трансформацій Харкова, встановлення готовності місцевих жителів до участі в міській політиці та змінах міського середовища на засадах партисипативного управління (с. 181-191), досліджено траєкторію розвитку та особливостей трансформування Харкова в період 1991-2019 роки та визначено періоди стабільного та нестабільного соціально-економічного розвитку, опрацьовано результати проведеного факторного аналізу, згідно з яким встановлено групи факторів, які мали найбільший вплив на перебіг трансформацій міської соціогеосистеми Харкова (с. 197-209), визначено проблеми та окреслено перспективи розвитку Харкова як постіндустріального міста (с. 208-221).

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях обумовлюється, перш за все, широкою апробацією результатів дисертаційного дослідження Суптелю О. С. у наукових публікаціях – фахових наукових виданнях України та виданнях України, які входять до категорії «А», індексуються наукометричною базою Web of Science, опублікованих тезах доповідей на науково-практичних конференціях (у тому числі міжнародних), семінарах, круглих столах тощо. Наукові здобутки дисертантки підтверджуються та повною мірою відображаються в її наукових публікаціях. Про сумлінність дисертантки при підготовці дисертаційного дослідження свідчить і те, що кількість опублікованих за темою дисертації наукових праць значно перевищує встановлені мінімальні кількісні показники – основні положення і практичні висновки дисертаційного дослідження викладені у 32 наукових працях, з яких 12 статей у наукових фахових виданнях України, дві з яких індексуються міжнародними наукометричними базами, 20 тезах всеукраїнських та міжнародних конференціях, у тому числі п'ять тез, що індексуються наукометричними базами.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи опоновану дисертацію Суптелю О. С. «Постіндустріальні трансформації міста Харкова: суспільно-географічні аспекти», звернемо увагу на окремі протиріччя, спірні положення, які потребують додаткової аргументації або спеціальних пояснень дисертантки в процесі публічного захисту роботи:

1. Серед завдань дисертаційної роботи авторка визначає: «виявити передумови та фактори постіндустріальних трансформацій міста Харкова та вдосконалити періодизацію етапів його розвитку», а далі формулює ще одне завдання дослідження: «встановити і обґрунтувати фактори, що впливають на постіндустріальні трансформації міста Харкова, та відповідні етапи постіндустріального переходу» (с. 21). В чому саме полягає принципова відміна між цим двома завданнями дисертаційного дослідження?

2. На нашу думку, недостатньо обґрунтованим є рішення дисертантки об'єднати в єдину (спільну) концепцію наукові розробки Д. Белла та Е. Тофлера (с. 31). Загальновизнано, що саме Д. Белл є автором теорії постіндустріалізму, тоді як Е. Тофлер більш відомий як популяризатор ідей розвитку інформаційного суспільства. Не відповідає дійсності твердження, що «в 1970-х роках американський соціолог Д. Белл сформулював концепцію «постіндустріального суспільства», яка по суті є більш ширшим та детальним продовженням теорії «третьої хвилі» Е. Тофлера». Монографія Д. Белла «Прийдешнє постіндустріальне суспільство» була видана у 1973 році, тоді як «Третя хвиля» Е. Тофлера побачила світ лише у 1980 році.

3. У визначенні індустріального міста авторка пише, що «міста більше не обслуговують соціальні потреби населення» (с. 32, рис. 1.1). Відтак, виникає

питання яким саме чином населення задовольняло ці потреби? Періодизація суспільного розвитку представлена на цьому рисунку тільки виграла б, якби авторка зазначила, хоча б приблизно, часові рамки цих періодів.

4. Чіткішого визначення потребує суть та зміст табл. 1.1. «Основні поняття дослідження постіндустріального розвитку міста». Чому, наприклад, у цій таблиці присутні поняття «соцмістечко», «економіка міста», «функції міста» тощо. І, разом із тим, відсутні «інноваційна економіка», «інформатизація життєдіяльності суспільства», «реіндустріалізація» та багато інших понять, що безпосередньо стосуються постіндустріальних трансформацій міст.

5. Дискусійним, на нашу думку, є твердження, що «постіндустріальні трансформації, в першу чергу, є соціальними процесами та відображаються в зміні характеру соціальних відношень, як між окремо взятими індивідами та групами, так і загалом характеру відношень населення до економіки і виробництва та міського середовища і міста як такого» (с. 47). Основною рушійною силою постіндустріальних трансформацій є базові інновації третьої індустріальної революції, початок якої співпадає із п'ятим циклом Кондратьєва-Шумпетера, а саме поява мікропроцесорів та інформаційних технологій. Це ж стосується і основних факторів постіндустріальних трансформацій (с. 71), серед яких відсутній інноваційний чинник. Натомість, збільшення ролі науки і інновацій віднесено дисертанткою до наслідків постіндустріальних трансформацій (с. 72).

6. На с. 141 зазначено, що при дослідженні постіндустріальних трансформацій «важливим є виявлення соціальних проблем жителів міста, які в свою чергу відображають незадоволення суспільства існуючим станом соціально- економічного розвитку міста». Потребує уточнення чому авторка пов'язує існуючий стан соціально-економічного розвитку міста з постіндустріальними трансформаціями. Чи можна, наприклад, вважати, що прояви наркоманії та алкоголізму, закриття неконкурентоспроможних, нерентабельних промислових підприємств, проблеми функціонування інженерної інфраструктури, які накопичувалися десятиліттями є наслідком постіндустріальних трансформацій?

Втім, указані зауваження носять дискусій характер і, в цілому, не впливають на позитивну оцінку роботи. Дисертаційне дослідження Суптело Ольги Сергіївни відповідає галузі знань та напрямку спеціальності і є завершеною науково-дослідною роботою, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що вирішують конкретне наукове завдання та сприятимуть подальшому розвитку суспільно-географічних досліджень постіндустріальних трансформацій міст та міських просторів.

Загальний висновок та оцінка дисертації

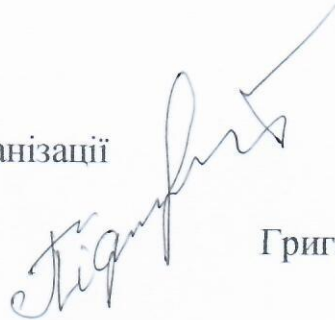
Дисертаційна робота Суптело О. С. є самостійним, логічно побудованим, завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні, мета якого досягнута, а поставлені завдання – вирішені.

Тема обраного дисертаційного дослідження надзвичайно актуальна, сформульовані авторкою висновки і рекомендації – достатньо аргументовані, характеризуються науковою новизною і мають не лише теоретичне, а й практичне значення. Дисертаційна робота не містить запозичених висновків інших авторів і відповідає вимогам академічної доброчесності.

Дисертація Суптело О.С. за змістом, структурою та оформленням відповідає галузі знань 10 – Природничі науки, спеціальності 103 – Науки про Землю, вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 року № 40 та «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 року № 167, а її авторка Суптело Ольга Сергіївна на основі успішного публічного захисту дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 10 – Природничі науки за спеціальністю 103 – Науки про Землю.

Офіційний опонент:

доктор географічних наук, професор,
завідувач сектору територіальної організації
суспільства Інституту географії
Національної академії наук України

Григорій ПІДГРУШНИЙ

Підпис Г. Підгрушнього засвідчую:
Вчений секретар Інституту географії
НАН України

В.М. Мехин

19.10.2021

МВГМ